

УДК 94(477): 32.019.57

**АНТИРОСІЙСЬКИЙ НАРАТИВ
У БРОШУРАХ СОЮЗУ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ: КРИТИКА ІМПЕРСЬКИХ
ІДЕОЛОГЕМ ТА МІФОТВОРЕННЯ (1915–1916 pp.)**

Ігор КОЛЯДА

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
кафедра методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти,
вул. Освіти, 6, 03037, м. Київ, Україна
e-mail: kolyada.i.a.1968@gmail.com
DOI: 10.15330/gal.34.51-67
ORCID: 0000-0002-3802-9082*

Степан БОРЧУК

*Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра всесвітньої історії,
вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: borchuk_s@ukr.net
DOI: 10.15330/gal.34.51-67
ORCID: 0000-0001-7494-7369*

Руслан КУЦИК

*Київський університет імені Бориса Грінченка,
кафедра історії України,
вул. Маршала Тимошенка, 13-Б, 04212, м. Київ, Україна
e-mail: r.kutsyk@kubg.edu.ua
DOI: 10.15330/gal.34.51-67
ORCID: 0000-0001-5631-9385*

У статті висвітлено головні особливості пропаганди антиросійських ідей та розвінчування імперських міфів у брошурах Союзу визволення України (СВУ), які були орієнтовані на українського читача та ставили своїм головним завданням широку пропаганду національного питання. Практично із самого початку створення організації, її члени приступили до активної інформаційної діяльності. У Відні та інших містах Європи було налагоджено широкі видавничі потужності, в контексті якої окреме місце відводилося друкуванню такого виду засобу інформації як брошури. У роки Першої світової війни, вони стали одним із важливих “майданчиків” для здійснення агітації та пропаганди. Своє головною ціллю СВУ проголосив створення самостійної України. При цьому, реалізація такого плану вбачалася лише за умови абсолютної поразки у війні Російської імперії. У зв’язку з цим, одним із ключових інформаційних завдань, яке постало перед членами організації було формування негативного образу Росії. Для цього, авторами використовувався широкий спектр пропагандистських прийомів. Серед них, найбільш поширеним був прийом “протиставлень та порівнянь”. У брошурах систематично відзначалося на позитивних політичних змінах, які відбулися в Австрії і, що українці тут мають більш широкі права та свободи на власний розвиток, ніж у Росії. Особливого значення в антиросійській риторичі автори надавали аргументації з історичної точки зору. Події та факти минулого були чи не найкращим способом, щоб переконати читача у власній правоті. Окрім формування загального негативного образу Росії, важливим інформаційним завданням було протидіяти імперським міфам, які довгий час насаджувалися у суспільній свідомості українського народу і в роки війни набули нового імпульсу. Від так, автори брошур здійснюють спробу спростувати наступні міфи: що нібито в княжу добу існувала одна “спільна руська держава”, що Московське царство є прямим спадкоємцем Давньої Русі, що угода Богдана Хмельницького з московським царем Олексієм Романовим 1654 р. була “повторним поверненням” українських земель до Росії, а також, що поточна боротьба ведеться за звільнення братніх слов’янських народів від гніту країн Троїстого союзу. У підсумку, перед читачем Росія поставала у вигляді головного винуватця

війни та ворога, який несе за собою лише цілковиту руїну, має на меті повністю знищити будь-які прояви українського національного руху і є основною причиною, чому протягом тривалого часу в історії український народ був позбавлений власної державної самостійності.

Ключові слова: пропаганда, антиросійські ідеї, імперські міфи, брошура, Союз визволення України, Україна, Російська імперія, Перша світова війна.

У сучасному глобалізованому світі визначальним чинником розвитку суспільства є інформація, яка має здатність матеріалізуватися та безпосередньо впливати на хід подій. Володіння нею є важливим аспектом успішної реалізації власних цілей та завдань. Особливо, якщо мова йде про проекти геополітичного характеру, які потребують значного інформаційного забезпечення. Окупація Криму та гібридна війна, розв'язана путінським політичним режимом з його імперськими амбіціями на сході України, яскраво продемонстрували значущість інформаційного фактору. У зв'язку з цим, одним із пріоритетних завдань сучасної української влади та суспільства залишається протидія російській пропаганді та реалізація власної вдалої інформаційної стратегії, що у свою чергу можливе лише за умови врахування досвіду минулого.

Велика війна 1914–1918 рр. стала першим зіткненням в історії, де окрім традиційної зброї, масово почали використовувати й інформаційну. У цей час на території західноукраїнських земель було утворено ряд національних громадсько-політичних та військових організацій. Помітну роль серед них відігравав Союз визволення України (СВУ), члени якого проголосили своєю метою здобуття самостійності України та сподівалися розв'язати це питання за підтримки Австро-Угорської монархії і країн Троїстого союзу. Очевидно, що така позиція різнилася з тими ідеями та поглядами, які існували серед місцевої інтелігенції українських земель, що перебували у складі Російської імперії. Особливо, якщо говорити про селянське середовище, яке продовжувало залишатися внутрішньо ізольованим. І мова йде не тільки про такі фактори як неосвіченість населення та обмежений доступ до інформації, але й про соціальне контактування. Малоімовірно, що селянин з Харківщини міг просто так перетнутися з селянином Галичини, та й, навіть, якщо таке було, то це скоріш окремі винятки. Проте війна кардинально змінила цю ситуацію. Мобілізація населення з різних куточків імперії призвела до концентрації в армію мільйон осіб, вагому частку яких склали представники сільського населення та молодь.

У ході військових операцій відбувалися не тільки бойові дії, але й поступово тривав процес знайомства між українцями, народженими по обидва берега річки Збруч. У зв'язку із цим, у роки Великої війни постала проблема не тільки забезпечення війська обмундируванням, зброєю чи продовольством, але й організації вдалої інформаційної компанії. Поширення тих чи інших ідей, переконання суспільства у власній правоті, “перетягування” солдатів з однієї сторони конфлікту на іншу сторону, утвердження у їхній свідомості міфів стало важливим завданням як урядів країн, так й окремих організацій, які мали свої цілі у прийдешньому конфлікті. Особливо актуальним було питання пошуку ворога, формування його негативного образу та перекладання на нього усієї відповідальності за початок конфлікту та проблеми, що назріли в суспільстві.

Новостворений Союз визволення України не полишився осторонь цих процесів. Без перебільшення, за весь період Великої війни, він був чи не єдиною громадсько-політичною українською організацією, яка активно використовувала у своєму арсеналі саме інформаційну “зброю”. Видавнича діяльність Союзу, враховуючи усю складність тогочасної ситуації, була надзвичайно потужною. За кілька років війни організацією було підготовлено безліч видань агітаційно-пропагандистського та культурно-просвітницького характеру, значну частину яких склали брошури.

Діяльність СВУ неодноразово ставала предметом дослідження українських істориків. Серед них, слід відзначити Д. Веденєєва¹, Д. Будкова², С. Адамовича³, Н. Малець⁴, О. Супро-

¹ Веденєєв Д. Культурно-пропагандистська діяльність українських націонал-політичних організацій за кордоном у період Першої світової війни (1914–1918 рр.). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2015. № 1. С. 164–168.

² Веденєєв Д., Будков Д. Інформаційно-пропагандистська діяльність “Союзу Визволення України” за кордоном (1914–1918 рр.). *Розбудова держави*. 1996. № 9. С. 52–54.

нюк⁵. Такі дослідники як Ю. Назарук⁶, Н. Білик⁷, Д. Муха⁸ та Б. Ревера⁹ висвітлили діяльність Союзу в контексті біографістики. Найбільш ґрунтовне і комплексне вивчення СВУ здійснено українським істориком І. Патер¹⁰, у працях якого розкрито особливості заснування, політичної платформи, дипломатичної та культурно-освітньої діяльності СВУ не тільки на території західноукраїнських земель, але й в Наддніпрянщині та закордоном. При цьому, значну увагу автором зосереджено дослідженню інформаційної складової у діяльності Союзу¹¹. В одній із своїх останніх робіт І. Патер комплексно окреслив ключові напрямки видавничої політики організації та проаналізував основні видання, які було надруковано під час Великої війни¹².

Проте, незважаючи на таку увагу істориків до вивчення інформаційної складової у діяльності СВУ, питання пропаганди антиросійських ідей через брошури, як один із важливих інформаційних засобів, залишається маловивченим. Особливо недостатньо розкритим і неабияк актуальним є питання методів боротьби з російськими імперськими міфами, які в умовах війни набули нового імпульсу та систематично насаджувалися у суспільній свідомості українського соціуму.

Метою нашого дослідження є на прикладі окремих брошур, орієнтованих на українськомовного читача, розкрити головні особливості пропаганди СВУ антиросійських ідей та спростування імперських міфів, які масово поширювалися у суспільній свідомості в період Першої світової війни.

Перш ніж приступити до висвітлення означеної проблеми слід окреслити існуючі підходи щодо визначення змісту поняття “брошура”. У Державному стандарті України 3017:2015 зазначається, що це книжкове видання обсяг якого становить понад 4 сторінки, але не більше 48¹³. При цьому, за “Тлумачним словником української мови” в 20 томах особливою ознакою брошури,

³ Адамович С. Наддніпрянська політична еміграція в суспільно-політичному житті західноукраїнських земель (1914–1918 рр.). Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2003. 148 с.

⁴ Малець Н. Літературно-просвітницька діяльність союзу визволення України у роки Першої світової війни. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2014. Вип. 19. С. 53–56.

⁵ Супронюк О. Діяльність Союзу визволення України та його часопису “Вісник Союзу визволення України” як етап змагань за державність України. *Світгляд*. 2014. № 4 (48). С. 44–53; Супронюк О. Часопис “Вісник Союзу визволення України” (Відень, 1914–1918) як чинник становлення державності України. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*. 2015. Вип. 23. С. 59–64.

⁶ Назарук Ю. Діяльність Олександра Скоропис-Йолтуховського у роки Першої світової війни. *Український історичний збірник*. 2003. Вип. 5. С. 199–211.

⁷ Білик Н. Б. С. Лепкий – діяч Союзу визволення України. *Тернопільський міський осередок Наукового товариства ім. Шевченка* : зб. праць. Тернопіль : Меркьюрі-Тернопіль, 2006. Т. 2 : Національно-визвольні змагання українського народу у ХХ ст. С. 24–44.

⁸ Муха Д. Ідея самостійної української держави в працях Л. Цегельського та І. Мазепи. *Український історичний збірник*. 2007. Вип. 10. С. 313–321.

⁹ Ревера Б. Діяльність Володимира Дорошенка у Союзі визволення України. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2014. Вип. 6. С. 216–227.

¹⁰ Патер І. *Союз визволення України: проблеми державності і соборності*. Львів, 2000. 346 с.; Патер І. Просвітня діяльність Союзу визволення України серед військовополонених українців у таборах Австро-Угорщини та Німеччини (1914–1918). *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність* : зб. наук. пр. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. Вип. 19. С. 559–57; Патер І. Міжнародна діяльність Союзу Визволення України (1914–1918). *Галичина*. 2013. Ч. 22–23. С. 174–186; Патер І. Г. Союз визволення України: заснування, політична платформа, інформаційно-дипломатична діяльність. *Велика війна 1914–1918 рр. і Україна* : у 2 кн. Книга : *Історичні нариси* / упоряд. О. П. Реєнт. Київ : ТОВ “Видавництво “КЛІО”, 2014. С. 363–376.

¹¹ Патер І. Г. Дипломатично-інформаційна діяльність Союзу визволення України (1914–1918 рр.). *Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.* 2005. № 9. С. 254–263.

¹² Патер І. Видавнича діяльність Союзу визволення України. *Новітня доба*. Львів, 2018. Вип. 6. С. 3–19.

¹³ ДСТУ 3017:2015. Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. Київ : ДП “УкрНДНЦ”, 2016. С. 18.

окрім незначної кількості сторінок, є наявність м'якої оправи¹⁴. Пропоновані підходи нами було взято як основу для типологізації видань та виокремлення тих, що відповідають категорії “брошура”. Також, зауважимо, що головну увагу у дослідженні зосереджено саме на брошурах, які найбільш змістовно відображали ключові засади національно-ідеологічної візії СВУ та були орієнтовані на українськомовного читача. При цьому, обсяг розглянутих видань не вичерпує весь обсяг наявних матеріалів, що може бути перспективою для подальших наукових досліджень в контексті запропонованої проблематики.

4 серпня 1914 р. у канцелярії Академічного дому у Львові відбулася нарада українських політемігрантів з Наддніпрянської України, в якій взяли участь колишні члени РУП, а потім УСДРП, В. Дорошенко, Д. Донцов, О. Назаріїв і А. Жук. Присутні на нараді без довгих дискусій погодилися з пропозицією А. Жука заснувати політичну організацію, яку було названо “Союз визволення України”. Головою обрано Д. Донцова, секретарем – В. Дорошенка. Уже 5 серпня 1914 р. О. Назаріїв залишив організацію, а до її лав було прийнято М. Залізняка. Про заснування Союзу А. Жук і В. Дорошенко проінформували голову Головної української ради К. Левицького і митрополита УГКЦ А. Шептицького, позиція яких була не тільки схвальною, а й які пообіцяли свою всіляке сприяння і повну підтримку. 9 серпня 1914 р. членами СВУ стали М. Меленський і О. Скоропис-Йолтуховський¹⁵.

Упродовж досить короткого проміжку часу членами СВУ стали також інші відомі тогочасні українські діячі: І. Бочковський, М. Троцький, В. Козловський, О. Семенів, Є. Бачинський, П. Бензя, М. Гаврилко, Є. Любарський-Письменний, М. Матвієвський, В. Бачинський, О. Бачинський, О. Безпалько, Я. Весоловський, М. Возняк, Л. Ганкевич, М. Ганкевич, М. Голубець, Р. Домбчевський, Б. Лепкий, О. Назарук, П. Карманський, І. Крип'якевич, Є. Левицький, М. Новаківський, В. Пачовський, Р. Смаль-Стоцький, С. Смаль-Стоцький, В. Сімович. Активно співпрацювали також: В. Будзиновський, Т. Войнаровський, О. Грицай, М. Лозинський, Р. Перфецький, І. Пулюй, З. Кузеля, С. Рудницький, В. Старосольський, С. Томашівський, В. Темницький, Л. Цегельський, А. Чайковський, М. Чайковський та ін.

У цілому, за весь час існування СВУ нараховував у своїх лавах понад 250 членів, співробітників та активу з числа військовополонених¹⁶. Багато з них були відомими українськими політичними та громадськими діячами, публіцистами, літературознавцями, поетами, істориками та науковцями. Наявність такого широкого кола професійно-освічених осіб стала важливою складовою успішної організації у сфері інформаційно-пропагандистської діяльності. Підсумком такої роботи Союзу, упродовж усього періоду війни, став випуск значної кількості різнопланової і різноматичної друкованої продукції, з якої загальний тираж українськомовних видань упродовж 1914–1916 рр. становив більше 200 тис. примірників¹⁷. При цьому, лівову частку серед них складали саме агітаційно-пропагандистські брошури, одним із пріоритетних завдань яких було формування антиросійських настроїв у читачів та спростування популярних імперських міфів.

Під час створення інформаційного контенту, автори брошур перш за все керувалися постулатами політичної програми СВУ “Наша платформа”¹⁸, в якій було офіційно задекларовано проавстрійську та антиросійську позицію організації: “в Союзі репрезентовані всі ті політичні напрями, що стоять на становищі державної самостійності українського народу, а реалізацію своїх національно-політичних і економічних стремлінь в даний момент зв'язують з розбиттям Росії у війні... Вірячи в остаточну перемогу австро-угорської і німецької армій і в

¹⁴ Словник української мови : у 20 т. Т. 1 : А–Б / уклад.: Л. Л. Шевченко та ін.; голов. наук. ред. В. М. Русанівський; НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд. Київ : Наукова думка, 2010. 912 с. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=5617&page=210>.

¹⁵ Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. Львів, 2000. С. 73–74.

¹⁶ Там само. С. 77.

¹⁷ Памяткова книжка Союзу визволення України і календар на 1917 рік: з 103 ілюстраціями. Відень : Накладом “Союза визволення України”; 3 друкарні Ад. Гольцгаузена у Відні, 1915. С. 379.

¹⁸ Наша платформа. Вістник Союзу визволення України. 1914. 5 жовтня. № 1 (Ч. 1). С. 1–2.

розбиття Росії, вірять українці і в те, що на руїнах Російської імперії, цієї тюрми народів, встане вільна самостійна Україна”¹⁹.

Одним із перших інформаційних завдань, яке стояло перед учасниками світового конфлікту, було окреслення головних причин війни та пошук її винуватця. Репрезентативною у цьому контексті є праця відомого галицького громадсько-політичного діяча, дипломата, журналіста та майбутнього державного секретаря (міністра) внутрішніх справ ЗУНР Лонгіна Цегельського (1875–1950 рр.) “З чого виникла війна та що вона нам може принести”²⁰, надрукована 1915 р. у Відні. Видання нараховувала 20 с. та складалося з кількох структурних частин: основного викладу матеріалу та платформи СВУ. Відзначимо, що практика розміщення політичної програми наприкінці видання, було характерною для більшості тогочасної друкованої продукції Союзу. Без сумніву, що такий підхід до подачі інформації мав на меті широке розголошення головних ідей організації серед пересічних громадян.

Основний зміст брошури сформований у форматі постановки п’яти ключових запитань на кожне, з яких автором пропонується розгорнута відповідь. Проте, переш ніж перейти до їх обговорення, Л. Цегельський розпочинає свою розповідь з невеликого вступу, в якому усю провину за початок Великої війни перекладає на Росію та її чиновників: “зробили це московський цар та його міністри, генерали та чиновники. Вони ненаситні, якби могли зажерли б цілий світ... відтак підмовила Росія сербів убити австрійського престолонаслідника, покійного Франца Фердинанда”²¹.

Перше питання, яке висувається перед читачем у брошурі звучить так: “За що ведеться війна?”. У своїй відповіді автор акцентує увагу саме на українському аспекті конфлікту і тому відзначає, що боротьба ведеться не за сербів, а “за нашу українську землю і за наш український народ!”²². Тут же, автор робить невеликий екскурс по головним історичним подіям. При цьому їх відтворення подається у формі протиставлення та порівняння рівнів розвитку української та російської культур: “Коли в нас княжив у Києві Володимир Великий та заводив освіту і гарний державний лад, тоді Москва була ще диким краєм далеко на півночі! Коли в нас, на Україні, була освіта, були вищі школи в Києві, Острозі і Львові, було вільне козацьке життя, тоді в Московщині (Великоросії) царила кромішня тьма і неволя...”²³. Такий підхід до розгляду проблеми вказував на той факт, що Україна має набагато давніші історичні, культурні та державотворчі традиції ніж Росія, яка довгий час відставала у розвитку.

Серед важливих подій, на яких автор робить значний акцент є союз Богдана Хмельницького з московським царем Олексієм Романовим та питання інкорпорації українських земель до складу Росії: “Україна пішла під царську руку, як вільна незалежна земля, що мала свій власний державний лад, свого гетьмана, своє військо, свій скарб і свої закони та уряди. Москалі прирекли не мішатись в українські справи, а тільки мали спільно виступати проти спільного ворога. Та московські царі не додержали Переяславської умови. Вони стали ломити її віроломно, стали обмежувати гетьманську владу, насилати московських воєвод і московські війська на Україну, а наших селян повертати у кріпаків... 1775 р. зруйнували останнє гніздо нашої волі, славу Запорозьку Січ. Знищивши українське гетьманство, Москалі розібрали і Польщу, при чім зайняли й решту українських земель”²⁴. В цьому контексті, автор не тільки коротко розкриває історичні подробиці зазначених процесів, але й акцентує увагу на руйнівному характері політики Російської імперії: “нашу батьківську мову українську мову споневіряв, вигнавши її з церкви і з урядів, та назвавши її мужицькою та хохляцькою... Заборонив нам писати українські книжки і газети в нашій рідній мові. Завів заслання на Сибір, каторгу,

¹⁹ Наша платформа. *Вістник Союзу визволення України*. 1914. 5 жовтня. № 1. Ч. 1. С. 1–2.

²⁰ Цегельський Л. З чого виникла війна та що вона нам може принести. Відень : Накладом “Союзу визволення України”; 3 друкарні Ад. Гольцгаузена у Відні, 1915. 20 с.

²¹ Там само. С. 3.

²² Там само. С. 3.

²³ Там само. С. 4.

²⁴ Там само. С. 4.

самоволлю поліції, жандармів та стражників. Скріпив панську силу на робочим народом...”²⁵. За допомогою такого історичного екскурсу, автор намагається логічно та послідовно підвести читача до думки про те, що саме Росія є головним винуватцем, через якого український народ протягом багатьох століть був позбавлений власної державності. На наш погляд та зважаючи на реальні факти історії, думка автора є цілком аргументованою та справедливою щодо оцінки означеної ситуації.

Друге питання, яке представлено у брошурі, стосується з’ясування причин військового протистояння між Росією та Австрією. Відзначимо, що постановка такого питання була обумовлена активною пропагандою російською імперською владою, офіційно задекларованою у маніфестах Миколи II та відозвах Миколи Миколайовича, ідеї про те, що нібито поточна боротьба ведеться за “звільнення братніх народів від тривало гніту” з боку країн Троїстого союзу. Л. Цегельський намагається спростувати подібне трактування подій війни і зауважує, що реальною її причиною є прагнення російського самодержавства реалізувати свої експансіоністські плани щодо захоплення та інкорпорації до складу імперії західноукраїнських земель, оскільки “українці живуть в Австрії свobodно, далеко свobodніше, як у Росії”, а австрійська конституція “дала спосіб боронитись від неволі і недолі”, що відповідно “коле в очі царя та його московських міністрів і чиновників”: “Росія бачить, що австрійські українці чим раз свідоміші. Вона боїться, що українська самосвідомість з Галичини перекинеться через кордон до Росії, на 30 мільйонну Україну... Росія хоче задавити наше народне життя в Австрії, щоб від Галичини не зайнялась згодом ціла Україна. Росія хоче здобути Галичину й Буковину, щоб здавити навки наш народ, не тільки тут, але й на російській Україні. Через те ця війна за Галичину і Буковину, це війна за життя і смерть України”²⁶.

Продовжуючи антиросійську спрямованість, автор ставить перед читачем одне із важливих на той час питань: “Що було б, якби Росія забрала Галичину?”. За його однозначним переконанням, інкорпорація західноукраїнських земель до складу самодержавної Російської імперії стала б національною катастрофою: “Росія знищила б усі конституційні свободи у Галичині і Буковині, завела б політичні тюрми, шибениці, заслання на Сибір без суду, закрила б усі українські читальні, товариства, спілки і газети, відібрала б народові загальне, вселюдне право виборче, замкнула б у тюрму та вислала в Сибір сотки свідомих селян, робітників та інтелігентів, скасувала б свободу віри та українську мову по церквах і урядах, а завела б московщину у церкві та школі. Робить це вже Росія тепер, тимчасово зайнявши Галичину. Була б це руїна нашого національного життя в Австрії, а так само удар для українського життя на російській Україні...”²⁷. Варто звернути увагу, що автор не просто оперує гіпотетичними припущеннями про те, що може бути, а вказує на заходи, які російська імперська влада вже почала реалізовувати на окупованих територіях. Окрім цього, в цій частині брошури використано такий прийом пропаганди як “апелювання до страху”. Це обумовлено тим, що відчуття “втратити все” є одним із важливих методів переконання та впливу на суспільні настрої, особливо в умовах війни, коли емоційний стан людини перебуває в постійній тривозі. Тому, не дивно, що для формування антиросійської позиції у брошурах застосовувалися подібні прийоми.

Щоб остаточно закріпити у свідомості пересічного читача непривабливий образ Росії, автор вдається до прийому “протиставлень та порівнянь” і пропонує обміркувати інше питання: “Що було б, якби Австрія забрала Україну?”. У такому випадку, ситуація мала б кардинально протилежне значення. Український народ зміг би розвивати власну національну культуру, а разом з тим й отримати політичну автономію: “Не було б тоді заслання, шибениць, тюрми та чиновницько-жандармської самоволі. Не було б паспортів, але всякому було б вільно їхати та жити, де хоче, і заробляти, як хоче. Всі віри: православна, уніатська, католицька і шині були б однаково шановані та кожному було б можна свobodно сповідувати свою віру... Українці, відновили б знов нашу стародавню самостійну, українську православну церкву. Була б тоді

²⁵ Цегельський Л. З чого виникла війна та що вона нам може принести. Відень : Накладом “Союза визволення України”; 3 друкарні Ад. Гольцгаузена у Відні, 1915. С. 5.

²⁶ Там само. С. 6–7.

²⁷ Там само. С. 7.

повна воля збиратись народом в товариства, спілки та на збори, щоб добувати собі кращу долю та радитись над своїми справами..., писати та читати всякі газети, на всяких мовах та всякого напрямку..., вживати нам свою рідну, прадідну мову українську в сільських школах, гімназіях і університетах, в наших церквах і судах... Коли б українські землі з-під Росії дістались під Австрію, тоді ці землі враз з Галичиною і Буковиною мали б право самі собою порядкувати, як окремих країв, з окремим українським Сеймом, себто дістали б свою українську автономію”²⁸. Відзначимо, що в той час подібні порівняння набули систематичного характеру.

Останнє сформульоване в брошурі питання – “Що може дати нам розгром Росії?”. Відповідь на нього беззаперечно віддзеркалює один із головних пунктів політичної програми СВУ – перспектива творення самостійної української держави: “найкраще для нас, українців, було б щоби Росію так розгромлено, аби від неї відпали всі українські губернії аж по Дон та Кубань. Постала б тоді велика самостійна Україна”²⁹. У тому ж дусі написано прикінцеву рубрику основної частини брошури “За волю України”. У ній наголошується, що без будь яких вагань, головною ціллю українського народу в поточній боротьбі повинна бути поразка Росії: “Хто з українців думає, що Великороси (Москалі) дадуть нам автономію, чи бодай нашу мову в школах та судах – той легковірна дитина... нам Українцям нема іншого виходу, як бажати собі розгрому Росії. Розгром Росії, – це розгром царського самодержавства, чиновництва, охорони, чорносотенства і обрусіння..., це революція..., це правдива конституція і свобода робочого народу..., це воля України”³⁰.

У 1915 р. у Відні вийшла робота українського письменника, літературознавця та громадського діяча Володимира Левицького (1856–1938 рр.) “Як живеться українському народові в Австрії”³¹. Видання нараховує 29 с. і складається зі вступної частини, двох розділів та платформи СВУ. Як і попередньо проаналізована брошура, вона розпочинається зі звинувачень Росії, яка цілеспрямовано готувалася до війни і тепер прикривається тезою про її визвольний характер: “Приготовляючися довгими роками до кривавої війни, яка відбувається перед нашими очима, Росія проголосила перед широким світом, що воювати з Австрією хоче передовсім на те, щоби визволити своїх братів з під австрійського ярма. ...велика Росія чує їх крик розпуки, вона розірве кайдани, якими скована Прикарпатська Русь... Нарешті цей час надійшов. Злочинна робота російського царизму видала свої плоди: воєнне полум’я вибухнуло”³².

Далі по тексті відзначається, що, на перший погляд, українці мали б радо вітати свою “визволительку”, але “на ділі стало зовсім інакше”. Щоб аргументувати власні твердження, автор активно використовує прийом “апелювання до народу”, що обумовлено бажанням підкреслити єдність українців у спільній боротьбі з російським наступом, а разом з тим і викликати у читача відчуття ентузіазму та патріотизму: “він [український народ] не тільки не помагає Росії руйнувати Австрію, але від першої хвили війни став однодушно в першому ряді до боротьби проти московської навали. Крім сотень тисяч своїх дітей, що борються в рядах австрійського війська, він вислав на зустріч їй ще полки добровольців, які... назвали себе “Українськими Січовими Стрільцями”... Український народ не лише не думає добровільно піддаватися під московську руку, але односердно прямує до того, щоб визволити з під неї ще й ту велику частину України, яка дотепер належала Росії”³³.

Також у вступній частині перед читачем постає питання, чому українці воюють на боці Австрії і проти Росії? – на що автор однозначно відповідає: “український народ надто добре розуміє, до чого по правді прямують заміри російської імперії. Він знає, що ціллю її є не добро, а цілковите знищення... Прилучення Галичини й Буковини до Росії було б не визволенням, а

²⁸ Цегельський Л. З чого виникла війна та що вона нам може принести. Відень : Накладом “Союза визволення України”; 3 друкарні Ад. Гольцгаузена у Відні, 1915. С. 7–8.

²⁹ Там само. С. 10.

³⁰ Там само. С. 10–11.

³¹ Левицький В. Як живеться українському народові в Австрії. Відень : Накладом “Союза визволення України”; 3 друкарні Ад. Гольцгаузена у Відні, 1915. 29 с.

³² Там само. С. 3.

³³ Там само. С. 4.

остаточним загином цілого українського народу. Тим то ясно, що краща будучність України вимагає не зруйнування Австрії, а навпаки якраз відірвання всіх українських земель від московського царства та створення самостійної української держави”³⁴.

Перший розділ брошури присвячений особливостям державного ладу Австро-Угорщини, зокрема, пояснюється, що таке конституційна монархія, кому належить законодавча та виконавча влада, як вона реалізується у державі, а також якими правами та свободами наділені громадяни: “Найціннішим скарбом громадян австрійської держави є запоручені конституцією широкі особисті й громадянські свободи. Участь у владі дає громадянам змогу безпосередньо впливати на устрій держави та заводити в ній такі порядки, які найбільше відповідали б їх бажанню. По основним законам усі громадяни держави рівні перед правом без огляду на народність, рід і стан. Всі громадяни вільні: підданство селян і неволя в Австрії давно вже на віки скасовані. Важливим громадянським правом є свобода зборів і товариств, а далі свобода слова і преси. Кожний громадянин має запоручену свободу віри і совісті. Всі народи в державі рівноуправлені і кожному народові прислуговує ненарушиме право хоронити та берегти свою народність і мову. Держава не може нікому наказати, до якої народності він має належати, ані не може заборонити нікому вчити себе і дітей на рідній мові. Конституція признає рівноправність всіх уживаних в краю мов в школах і громадським життю”³⁵.

Висвітлюючи головні досягнення австрійської політично-правової системи, автор не упускає можливості розкритикувати російську модель управління. На його думку вищезазначені положення як найкраще свідчать про прерогативу державного ладу Австро-Угорщини у порівнянні з російським: “В цій останній постанові австрійської конституції лежить головна підстава розвитку всіх австрійських народів, а між ними й нашого народу, а заразом кидається в очі ціла безконечна різниця державного ладу російського царства й австрійської держави. Право повного свободного розвою признається в Росії тільки московському народові. Тільки московська мова має доступ до уряду, нею мають учитися в школі діти всіх народів. “Один цар і один народ”, оце підвалина, на якій збудована Російська імперія”³⁶.

Другий розділ брошури, присвячений особливостям організації життя українців в Австро-Угорській імперії в контексті трьох напрямків: політичного, культурно-просвітницького та економічно-господарського. При цьому, головну увагу автора зосереджено на національних здобутках, а саме: створення перших українських політичних партій, діяльність таких товариств як “Просвіта”, “Січ”, “Сокіл” та, заснування приватних шкіл, видання багатьох українських книг, в тому числі “Кобзаря”, заснування Наукового товариства ім. Т. Шевченка, розгортання кооперативного руху тощо. Безсумнівно, що перелічені автором досягнення не викликають заперечень та мають обґрунтований характер. Проте, очевидним є те, що такий змістовий контент переслідував й конкретні пропагандистські цілі: 1) підкреслити лояльність австрійської влади до українського народу; 2) зміцнити у читачів позитивне ставлення до Австро-Угорщини та одночасно посилити негативне до Росії. Яскравим прикладом цього є наступна теза: “В 1876 р. царським указом заборонено в Росії друкувати книжки писані по українськи, цим способом думав царський уряд замкнути уста українському народові, щоб легше було його здавити й затоптати в московським морі. Але сталося інакше. Був ще кусень землі, на яким могло українське слово свободно розвиватися. Здавлене насильно в Росії, розцвіло воно краще під охороною австрійської конституції... В 1905 р. скасовано цей дикий царський уряд... Але сувора російська цензура придавлює кожне сміливіше українське слово, багато книжок там заборонено, багато часописів закрито, а на їх видавців накладаються карі... Тому ще й тепер багато найцінніших українських писань може появитися тільки в Австрії. От хоч би й повний Кобзар Шевченка – в Росії його конфісковано, і тільки в Галичині він вільно друкується”³⁷.

³⁴ Левицький В. Як живеться українському народові в Австрії. Відень : Накладом “Союза визволення України”; 3 друкарні Ад. Гольцгаузена у Відні, 1915. С. 4.

³⁵ Там само. С. 8–10.

³⁶ Там само. С. 10.

³⁷ Там само. С. 19–20.

Варто відзначити, що В. Левицький окрім традиційних суспільно-політичних чи історичних питань зачіпає й гендерний аспект. Так, за оцінкою автора важлива роль в тогочасних процесах належить українському жіноцтву, яке, на його думку, усвідомило, що заради кращого майбутнього не може залишатися бездіяльним, а тому, з початком війни, приступило до активної допомоги у боротьбі з Росією: “Коли вибухнула теперішня воєнна пожежа й український народ в Австрії піднявся до боротьби з російським царством, українські жінки стали й тут в першій ряді борців, стараються в міру своїх сил бути помічними в цій ділі, а деякі з них борються навіть в рядах Українських січових стрільців”³⁸. Таким чином, автор не тільки підкреслює значиму роль української жінки у тогочасних процесах, але й вписує її образ в контекст інформаційного протистояння.

Завершується основна частина брошури, висвітленням антиукраїнської, дискримінаційної, репресивної політики, яку почала реалізовувати російська імперська влада одразу ж після захоплення західноукраїнських земель у 1914 р.: “на цей здобуток простягається тепер рука найлютішого ворога України – царату. По кривавій дорозі прямує вона тепер до найважливішої своєї цілі: знищення українського народу в Австрії... Український часопис “Діло” закрито. Всі українські бібліотеки і книгарню Наукового товариства ім. Т. Шевченка опечатано... Львівського митрополита Андрія Шептицького вивезено в глиб Росії...”³⁹. Особливу увагу автор зосереджує на активній боротьбі окупаційної влади з українською мовою: “Важкий удар українському народові завдало розпорядження воєнного генерал-губернатора Галичини гр. Бобринського, видане 30 вересня... Цим розпорядженням заборонено під карою трьох місяців в’язниці або 3000 рублів продавати в книгарнях і зичити в бібліотеках книжки писані українською мовою, що вийшли друком поза границями Росії. З огляду на те, що... майже всі українські книжки були видані в Галичині й Буковині, має розпорядження на цілі знищення всіх українських книжок, значить цілого духовного доробку українського народу! Другим розпорядженням генерал-губернатора заряджено, що навіть приватних листів не вільно писати по українськи”⁴⁰.

У підсумку В. Левицький констатує, що подібні заходи лише в черговий раз підтверджують антиукраїнський характер завойовницької політики Російської імперії: “Тим дав він пізнати, що першим його бажанням є знищити ненависний і небезпечний український рух, що супроти нашого народу йде він далі тою самою дорогою, котрою йшов і “той Первий, що розпинав нашу Україну” і та Вторая, що “доконала вдову-сиротину”! Ясно стає, що в цій війні рішається судьба нашого народу. Побідить Росія і забере Галичину й Буковину, цей останній захист українського життя, то пропаде для нього марно весь його дотеперішній розвій. Впаде сила російської “тюрми народів”, то на її руїнах встане вільна і самостійна Україна”⁴¹.

Окрім поширення антиросійських ідей та формування негативного образу Росії, важливим завданням, яке стояло перед членами СВУ було протидіяти імперським міфам. У цьому контексті, серед численної кількості тогочасних брошур, якісно вирізняється праця Л. Цегельського “Самостійна Україна”⁴², яка була надрукована 1915 р. у Відні. Видання нараховувало 40 с. та складалося з трьох частин: 1) “Самостійна Україна”; 2) “Звідки взялася і що значить назва “Русь” та “Україна”; 3) “Платформа Союзу визволення України”.

У першому розділі брошури головний акцент зроблено на історичній ревізії підходів, ідей та поглядів щодо подій минулого, які свого часу були висунуті російськими істориками та ідеологами й активно почали пропагуватися серед українського суспільства з початком війни. Відтак, Л. Цегельський основне своє завдання вбачає у необхідності перш за все спростувати імперський міф про існування в княжу добу “одної спільної “русскої держави”. На його думку,

³⁸ Левицький В. Як живеться українському народові в Австрії. Відень : Накладом “Союза визволення України”; 3 друкарні Ад. Гольцгаузена у Відні, 1915. С. 21.

³⁹ Там само. С. 23.

⁴⁰ Там само. С. 23–24.

⁴¹ Там само. С. 24.

⁴² Цегельський Л. Самостійна Україна. Відень : Накладом “Союза визволення України” ; 3 друкарні Ад. Гольцгаузена у Відні, 1915. 40 с.

переконливим доказами, які заперечують подібні твердження є кілька історичних фактів. Перший, це те, що Несторова “Повість минулих літ” розповідає нам саме про київських князів та їх державу на території українських земель, а не російських. Другий – руські князі здійснювали свого часу військові походи не тільки проти Візантії-Царгорода як головного суперника, але й проти “радимичів” та “вятичів, московських предків на горішній Оці”, які не хотіли “носити київського, українського ярма, не хотіли підлягати “Русі” – киянам”. Третій – після смерті Ярослава Мудрого, один з синів якого “дістав в спадщину як свій уділ оці прамосковські землі: Суздаль і Володимир на Клязьмі”, більше “ніколи не вернулися під київську владу”, “почували вони себе чимось окремішним від Києва, від України, від “Русі”. Четвертий – перебування московських земель під владою Києва “не тривала й сотні літ... між тим як державна спільнота Чернігова, Переяслава, Овруча, Володимира-Волинського чи Перемишля тривала 450 літ”, а отже “всі українські землі творили в давнину одну державу мало не пів тисячі літ – московські ж землі (і то лише західна їх частина) належали до київсько-української держави як підбита земля тільки 100 літ та й то з перервами”.⁴³ Як бачимо, ключова роль в аргументації відводиться двом факторам: територіальному – значну частину Русі склали сучасні українські землі, а її політичним та культурним центром було м. Київ та часовому – московські землі перебували у складі Руської держави протягом не тривалого терміну і то, лише у зв’язку із військовими завоюваннями київських князів, а не через особисте бажання бути прилученим до єдиної спільноти.

Ще один аспект, на якому автор акцентує увагу стосується питання приналежності мови та писемності. На його беззаперечну думку й в цьому плані не було жодної спільноти між “високо-культурною Русію-Україною і дикою ще тоді Московщиною”, оскільки “всі твори писали тільки самі українці староукраїнською мовою, котра лишень через те в дечім схожа з теперішньою “великоросійською мовою”, що було в ній багато т. зв. “церковно-слов’янщини” та правопис її був церковно-слов’янський, що в церкві спільне всім православним слов’янам (українцям, москалям, білорусам, сербам і болгарам)”⁴⁴.

Наступний міф, який розглядається у брошурі, стосується питання правонаступництва Давньоруської держави. Автор заперечує популярну імперську тезу про те, що нібито саме Московське царство стало головним спадкоємцем. На думку Л. Цегельського подібні твердження не відповідають історичній правді і реальним правонаступником руських традицій є Велике князівство Литовське: “прямым спадкоємцем великих київських князів була литовська династія Гедиміновичів, а спадкоємцем нашої старої держави IX–XIV віку стала держава литовсько-українська з половини XIV віку до кінця XVI-го. Гедиміновичі зукраїнилися та їх держава була переважно українська. Вона обіймала всі українські землі (крім Галичини, яка припала Польщі), а мова українська (підмішана трохи білорусиною) була її урядовою і письменсько-шкільною мовою”⁴⁵. Також, за словами автора, переконливим доказом вищезазначених тверджень є й те, що між Україною і Московським царством не тільки не було “ніякої спільноти, але навпаки була непримирима ворожнеча та майже безперервна війна”⁴⁶.

Варто відзначити, що однією із особливостей аргументації Л. Цегельського є систематичне застосування прийому “підміни термінів”. Руську державу він на пряму отожднює з Україною, а поняттям “руський” та “український” надає синонімічного значення. Відтак, перед читачем постають такі держави-концепти як “Русь-Україна” та “держава литовсько-українська”. На нашу думку, така риторика автора обумовлена бажанням “націоналізувати” минуле, а разом з тим уникнути можливої плутанини між термінами “руський” та “русский”.

Особливу увагу у брошурі приділено особистості гетьмана Богдана Хмельницького та його союзу з Московським царством у 1654 році. У цій частині тексту категорично заперечується популярний імперський міф про те, що нібито за правління гетьмана “Малоросія” “верталася” до “спільної “русскої” держави”. Автор зауважує, що у боротьбі з Польщею козаки

⁴³ Цегельський Л. Самостійна Україна. Відень : Накладом “Союза визволення України” ; 3 друкарні Ад. Гольцгаузена у Відні, 1915. С. 4–5.

⁴⁴ Там само. С. 5.

⁴⁵ Там само. С. 6.

⁴⁶ Там само. С. 6.

знаходили “поміч скорше в царгородських патріархів, молдавських “господарів” (князів) або й у татар, ніж у Московщині”, оскільки остання стояла “осторонь смертельної боротьби” і тим самим “засвідчила найкраще, що Україна чужа їй, а вона чужа Україні. Так само осторонь стояла Московщина від великого повстання Богдана Хмельницького проти Польщі. Помагали Хмельницькому не москалі, а татари”⁴⁷.

Укладений союз між гетьманом та московським царем, на погляд Л. Цегельського, був обумовлений насамперед складними умовами, в яких опинилася Козацька держава: “коли ж Богдан Хмельницький пішов опісля таки на спілку з Московщиною, так зробив він це не з доброї волі, ані не з серця до Москви, а з konieczності, з мусу. Хмельницький зміркував по кількох роках боротьби з Польщею, що сам її не побідить. Тому оглянувся за союзником”⁴⁸. При цьому, як зазначається у брошурі, навіть у такому випадку “Москва заразу не похочувала мішатися в цю справу – новий доказ, що їй Україна була чужа і байдужа” і лише після трьох років у Переяславі (1654 р.) між обома державами було укладено угоду згідно якою Військо Запорозьке “заховує свою повну державну незалежність...” щоб разом з Московським царством виступати проти спільних ворогів⁴⁹. Відзначимо, що під поняттям “заховує” розуміється не остаточна ліквідація державності, а тимчасове обмеження функцій. Тому, за переконанням автора “Україна не “вернулася” до спільноти з Московією, ані не “злучилася” з нею в одну державу, але на даліше осталася самостійною державою та тільки “під протекцією” царя...”⁵⁰.

Ще одним аргументом, який свідчить на користь авторської позиції, є подальші дії Москви, котра “гляділа на Україну як на чужу землю, яку бажала захопити в свої руки” і “поза плечима Хмельницького змовлялась з Польщею”, оскільки “прямо не бажала собі сильної української держави”⁵¹. Відповіддю гетьмана на такі дії, як зазначається у тексті, стала угода зі шведським королем Карлом X: “Цар напирив на Хмельницького, щоб цей відступив від союзу з Швецією, але [він] рішив з Московією цілком порвати і прийняти “протекцію” Швеції... На жаль Хмельницький помер несподівано (1657 р.) серед тої справи, не довівши її до кінця”⁵².

Як висновок автор підкреслює: “гетьманування Хмельницького та вся його політика є одначе доказом, що він змагав оборони повну незалежність державну України не тільки від Польщі, але й від Москви. Його союз з Московією це було тільки шукання помочі в потребі, так само як передше союз з татарвою чи з Туреччиною, а опісля зі Швецією. Не було це ніяке підданство, ніяка “злука” з Московією і ніякий “поворот” до “спільної русскої держави”. Про все те він і не думав, а видумали все те шойно недавно московські “об'єдинителі”-націоналісти...”⁵³.

Далі у брошурі висвітлюючи про період доби “Руїни”, автором головну увагу зосереджено на боротьбі українських гетьманів з російським наступом. У цьому контексті, першим з гетьманів, якого характеризує автор, є гетьман Іван Виговський, який “бачучи лихі замисли Московщини проти державної незалежності України, порвав з Московією, розбив москалів під Конотопом на прах та заключив з Польщею 1658 р. Гадяцьку умову, силою котрої Україна увійшла в спілку як третя рівнорідна держава (“Велике князівство руське” – назва з давньої ще київської давнини!)...”⁵⁴. Після Виговського, в українських землях почалася міжусобна боротьба за гетьманську булаву, яку активно підтримували Польща та Москва, котрі “зміркували, що їх спільний інтерес Україну поділити”. Наслідком такої політики стало укладання Андрусівського договору (1667 р.), який, за переконанням автора, в черговий раз “доказує, що Московщина не вважала Україну за рідну сторону”⁵⁵.

⁴⁷ Цегельський Л. Самостійна Україна. Відень : Накладом “Союза визволення України” ; 3 друкарні Ад. Гольцгаузена у Відні, 1915. С. 6–7.

⁴⁸ Там само. С. 7.

⁴⁹ Там само. С. 7–8.

⁵⁰ Там само. С. 7.

⁵¹ Там само. С. 8.

⁵² Там само. С. 8.

⁵³ Там само. С. 8–9.

⁵⁴ Там само. С. 9.

⁵⁵ Там само. С. 10.

Останнім гетьманом, який спробував оборонити державну незалежність України від Москви зі зброєю у руках, Л. Цегельський називає Івана Мазепу: “Він гетьманував саме тоді, як у Московщині запанував цар Петро I, що став перетворювати московське царство в теперішню Російську імперію. Петро I й задумав знищити державну автономію України до решти. Мазепа розумів це, що скорше чи пізніше прийде до смертельної боротьби України з Москвою. І він літами готовився до цього. ...щоб визволити Україну з лабет Петра I ...Мазепа зробив з Карлом XII таку спілку як колись Богдан Хмельницький з Карлом X”⁵⁶. Відповідь Москви на такі дії була жорстокою та кровопролитною. З цього приводу у брошурі зазначається: “Тим часом московські війська вже залили майже всю Україну, ідучи від сходу. Ті городи, що ставили опір, Москва здобула, зруйнувала, вирізала і спалила. Опірних українців було прибито тисячами на хрести, саджено на палю, прибито до плотів і пущено ріками з водою на пострах”⁵⁷. На нашу думку, такий інформаційний контент не тільки виконував поставлені пропагандистські функції на кшталт формування негативного образу Росії, але й мав раціональне значення, оскільки розкривав перед читачами реальні історичні факти агресивної політики російської влади щодо українського народу, масштаби якої, навіть за сучасними мірками є вражаючими. До прикладу, за різними оцінками дослідників лише у “батуринській катастрофі”, відомій також як “батуринська різанина”, що відбулася 2 листопада (13 листопада) 1708 р., загинуло від 11 до 15 тисяч⁵⁸ українців, включно з мирними громадянами.

У підсумку автор констатує: “Республікансько-демократична Україна не могла встояти проти централізовано-мілітарної, самодержавної Росії. Полтавський погром припечатав долю України як самостійної держави... Як померла Єлизавета, а прийшла цариця Катерина II, що стояла твердо за самодержавство, за централізм і за кріпацтво, тоді скасовано гетьманський уряд на віки (1764 р.), а Україну поділено на губернії і прилучено прямо до Росії... Цариця Катерина II послала свої війська на Запоріжжя, веліла збомбардувати Запорозьку Січ, а всю старшину з кошовим Петром Калнишевським на чолі завдала в тюрми чи на заслання. Ось так скінчилась до решти державна самостійність України, уґрунтована Богданом Хмельницьким”⁵⁹.

Далі у брошурі зазначається, що “скасування Гетьманщини і зруйнування Запорізької Січі не є кінцем українських змагань до державної незалежності... Дух самостійності України одначе жив далі в українській старшині, переміненій в “малоросійське дворянство”...”⁶⁰. Тут же автор закликає читачів не плутати популярну у XIX ст. серед українського політикуму ідею щодо розбудови держави шляхом утворення союзу (федерації) слов’янських держав з тими думками, які поширювали російські панслависти, оскільки останні “під покришкою “всеслов’янсько-російської” ідеї хочуть поневолення всіх слов’ян Росією і злиття слов’янських народів – особливо українського і білоруського – з москалями”. Українські ж федералісти розглядали подібний союз як спосіб “забезпечити державну самостійність слов’янських народів – особливо ж українського – перед гнітом інших слов’ян (москалів чи поляків) і не слов’ян”⁶¹. Визначну роль у боротьбі із російським засиллям Л. Цегельський відводить творчій діяльності тогочасного відомого українського поета та художника Тараса Шевченка: “Його історичні та політичні поеми це один могутній протест проти анексії України Росією, це громовий поклик усім українцям відбудувати державну самостійність України – хоч би й ціною рік ворожої крові”⁶².

Варто відзначити, що автор також нищівній критиці піддає й усіх тих “малоросів-українців”, які пасивно реагують на загрози з боку Росії і стверджують, що їм достатньо тільки української пісні, театру, вишиванки, шароварів та гопака та не треба “мазепинства” чи “вільної України”: “це люди, які “самі не відають, що говорять” та не знають “хто ми”. Це ні українці, ні московські

⁵⁶ Цегельський Л. Самостійна Україна. Відень : Накладом “Союза визволення України” ; 3 друкарні Ад. Гольцгаузена у Відні, 1915. С. 11.

⁵⁷ Там само. С. 12.

⁵⁸ Таирова-Яковлева Т. Г. Мазепа. Москва : Молодая гвардия, 2007. С. 223.

⁵⁹ Там само. С. 12–13.

⁶⁰ Там само. С. 14.

⁶¹ Там само. С. 16–17.

⁶² Там само. С. 17.

перевертні, це щось так недорозвинуте чи заснічене, наче недоносок чи запороток. Їм краще би стати цілком москалями, а не бути тим “смердячим гноєм” і “гнилою колодою”, про котрих з такою погордою говорить Тарас Шевченко... Отсих “малоросів” вигубити до нащадку, приперти їх так до стіни, щоб вони або явно зрадили Україну і проголосили себе москалями, або рівно явно, непохитно і твердо стали українцями...”⁶³. Як бачимо, автор не шкодує лайливих та образливих епітетів у бік тих, хто намагається задовольнитися поточним становищем справ і закликає читачів зайняти однозначну та радикальну позицію, в якій проросійському опортунізму не має місця.

Окрім розвінчування історичних міфів, Л. Цегельський також намагається подолати ряд економічних та правових стереотипів, які були нав’язані російською владою. У брошурі відзначається, що деякі “об’єднителі” говорять, нібито “Україна не може розвиватися господарсько без Московщини” і “обидві зв’язані такими господарськими нитками, що одна без другої не можуть жити та мусять творити одну державу”⁶⁴. За авторським переконанням, такі твердження є хибними, оскільки, ще раніше відомі українські дослідники, одним із перших яких був Михайло Драгоманов (1841–1895 рр.), на прикладі власних підрахунків доказали, що Росія експлуатує українські землі і продовжує це робити: “читачі мусять вдовольнитися, коли скажемо, що річний убуток майна України на користь Московщини лише в самих податках, відсотках від капіталів і т. п. виносить щонайменше 312 млн рублів, не враховуючи убутків в різниці тариф, експлуатації українських копалень, землі і т. д.”⁶⁵.

Таким чином, автор однозначно констатує, що Україна може існувати господарсько самостійно і відпад від Росії активно сприятиме її економічному розвитку: “Московщині чимало гірше буде жити без України, бо тратячи Україну, Московщина стратить країну, з якої побирала пшеницю (чорнозем), сіл (лимани), вугілля, залізо (Катеринославщина) і нафту (Тамань) – значить те, чого в Московщині нема та без чого годі жити країні в добробуті” зазначається у брошурі... Україна має все, що країні потрібно для розвитку, промислу і добробуту (пшеничний і буряковий чорнозем, ліси, гори, нафту, сіль, вугілля, залізо, гарні морські пристані). ...відпад України підкосить господарство Московщини – одначе нам такий відпад тільки допоможе... Самостійність України замкне московським виробам дорогу в Україну, спричинить розвій українського промислу та добробуту всієї України: хліборобів, промисловців і робітників”⁶⁶.

Ще одне важливе питання, яке актуалізується у брошурі, стосується “юридичної підстави домагатися державної самостійності”, оскільки ““об’єднителі” кажуть, що Україна почасти сама прилучилася (“вернулася”) до “руської імперії”, а почасти відбили (“визволили”) її з під Польщі “руські царі””⁶⁷. На противагу подібним тезам, Л. Цегельський відзначає: “Ми вже на історії висказали, що це не правда, бо Україна у переяславському договорі (1654 р.) пішла тільки як окрема держава на спілку з Московщиною як з другою окремою державою. Визначні, таки російські вчені, знавці міжнародного права признають, що “переяславський договір” це була умова про спілку між двома окремими державами: Українською республікою і Московським царством”⁶⁸. Проте, за переконанням автора, Росія давно порушила цю угоду, коли вирішила змінити її на “підданство”, тим самим звільнивши “українців від обов’язку задержати спілку з нею”, оскільки останні погоджувалися залишатися з “Московщиною в спілці як рівна з рівною, а не в підданстві”⁶⁹.

Завершується перший розділ традиційним закликком до українського народу сприяти поразці Росії у війні: “хто справді українець, не тільки тілом і мовою, але й усією душею і всім серцем, той мусить бажати собі тільки... розгрому Росії – і мусить для цього працювати...” лише “тоді стане Україна – вільна, нероздільна, народна, демократична, Українська держава”⁷⁰.

⁶³ Таирова-Яковлева Т. Г. Мазепа. Москва : Молодая гвардия, 2007. С. 19.

⁶⁴ Там само. С. 20–21.

⁶⁵ Там само. С. 20–21.

⁶⁶ Там само. С. 21.

⁶⁷ Там само. С. 21.

⁶⁸ Там само. С. 22.

⁶⁹ Там само. С. 22.

⁷⁰ Там само. С. 24–25.

Другий розділ брошури “Самостійна Україна” присвячений виключно проблемі походження таких слів як “Русь”, “Росія” та “Україна”. На нашу думку це зумовлено тим, що автор усвідомлював наскільки важливим є етимологічне питання з точки зору інформаційного протистояння російській імперській пропаганді, яка активно використовувала у своєму арсеналі різні термінологічні маніпуляції. У зв’язку із цим, перед читачем постає три ключові питання: 1) звідки походить термін “Русь” і що він означає; 2) чому “москалі” називають себе “руськими людьми”, а свою державу “Росією”; 3) звідки походить слово “Україна” та як і чому воно поширилося серед українського народу?

Аналізуючи різні версії походження терміну “Русь”, Л. Цегельський притримується автохтонної концепції, згідно якою корінь цього слова походить від назви місцевих рік на Київщині “Рось” і “Росава”, що на його думку в черговий раз підтверджує право українців на давньоруську спадщину: “Мабуть що за сими останніми й правда, бо зразу звалися “Руссю” тільки племена київських полян, що жили кругом Києва та як раз понад Росю і Росавою. Коли ж київсько-поляньська “Русь” підбила собі сусідні, українські племена то вони, будучи однієї мови з київською “Руссю”, скоро злилися з киянами в один народ та прийняли від киян спільну назву ім’я “Русь”, “русини”. Цим робом назва “Русь” і “русини” це старе ім’я України в українців, а не москалів. Вся стара історія “Русі” – це історія “України”, а не Москви. Москалі не мають до неї права”⁷¹.

Наступне питання, яке автор розкриває перед читачами, є з’ясування “звідки це взялося, що “москалі” називають себе “руськими людьми”, а свою державу “Росією”?”. З цього приводу, у брошурі відзначається, що такі назви походять від слова “Русь”, оскільки перші князі “москалів” були з Києва, з династії Рюриковичів і вони “своїх же підданих називали “руськими людьми”, себто підданими князів, які походили з Русі”. На підставі цього, автор робить висновок, що “назва Русь – це національне ім’я українців, натомість назва “руські люди” це пригадка на підданство московських пращурів князям з Русі-України. Ця назва пристала поволі до москалів і стала їхнім іменем”⁷².

Окрім цього, у брошурі відзначається, що довгий час, до правління Петра I, росіяни використовували також назву “московські люди”, тоді як українці постійно себе називали “русинами” і, при цьому, така практика була поширена й закордоном: “поляки, турки, татари, німці, французи, шведи, англійці та ін. називали нас в IX–XVII ст. “русинами” по латинськи “Rutheni”, а москалів “Moscoviti” або “Mosci”⁷³.

Проте, як зауважує автор, після Хмельницького та погрому під Полтавою назви “Русь” і “русини” почали зникати, а натомість поширилися нові імена “Україна” і “українці”, які також походять з давньоруських часів та позначали “майже ту землю, котра первісно називалася “Русь” тобто околиці по річці Росі і Росаві”⁷⁴. Відзначається, що вже Петро Конашевич-Сагайдачний на початку XVII ст., а після нього і Богдан Хмельницький іменували себе як “гетьмани України”. На думку Л. Цегельського саме з цього часу така назва почала постійно вживатися українцями в народних піснях, козацьких думках, віршах, літописах та іноземцями в описах та картах.

Розкривши коротку історію походження терміну “Україна”, автор підводить читача до кульмінаційного питання: чому слова “Русь”, “руський народ”, “русин”, “загинули” як позначення українських земель, народу і мови”? Відповідь на нього наступна: “тому щоб ми могли відрізнити себе від “руських людей” та тому, пішовши в московське ярмо, не мали сили свого давнього імені для себе оборонити Ось так, цар Петро I назвав свою державу “Росією”. Зробив він це навмисне, аби цією назвою і нас в одно з москалями підгорнути. Слово “Росія” пішло також від слова “Русь”, бо це є тільки грецька форма...”⁷⁵. І тут, в думці читача може постати логічне запитання, чому тоді російський цар не використав старої назви, а взяв нову, видо-

⁷¹ Таирова-Яковлева Т. Г. Мазепа. Москва : Молодая гвардия, 2007. С. 29.

⁷² Там само. С. 30.

⁷³ Там само. С. 30.

⁷⁴ Там само. С. 31.

⁷⁵ Там само. С. 33.

змінену? За однозначним переконанням Л. Цегельського, відповідь на нього полягає у тому, що Петро I “знав, що “Русь” це теж саме, що й “Україна” і через те, ніхто “не зачне Московщини Руссю звати. Тому взяв він хитро грецьку форму цієї назви, знаючи, що таке нове слово вспіє він накинути своїй державі й своєму народові та знаючи, що цим робом він у чужих викличе враження, нібито “Русь” і “Россія” то було одно. І так справді сталося... Щоби ще краще цього доконати, Московщину прозвано “Великоросією”, а Україну “Малоросією”, так начебто Московщина була старша сестра – опікунка України”⁷⁶.

Отже, антиросійської наративи, що знайшли своє висвітлення у проаналізованих брошурах СВУ, виглядають таким чином: 1) головним винуватцем війни та ворогом для українського народу є Росія; 2) її основною ціллю є не звільнення братніх слов'янських народів, а завоювання Галичини та знищення всіх проявів українського національного руху; 3) в давні часи не існувало ніякої “одної руської держави”, а була лише держава Русь-Україна, яка розташовувалася на сучасних українських теренах; 4) головним спадкоємцем давньоруської спадщини є не Московське царство, а Велике князівство Литовське; 5) угода Богдана Хмельницького з московським царем Олексієм Романовим укладалася як тимчасовий союз самостійних окремих держав на умовах протекторату, а не “підданства”, “злуки” чи “повернення”; 6) терміни “Россія” і “русский” є грецькою формою слів “Русь” і “руський”, який Петро I використав спеціально з метою маніпуляції та створення враження, що Росія і Русь це одне і теж; 7) термін “український” як і “руський” походять з Русі та почав використовуватися українцями, щоб відрізнити себе від росіян та запобігти плутанині зі словом “русский”.

Таким чином, одним із напрямків діяльності Союзу визволення України в роки Першої світової війни (1915–1916 рр.) стала підготовка й видання агітаційно-пропагандистських брошур, які не тільки на теоретичному рівні обґрунтували антиросійську позицію української інституції поза межами Російської імперії, а й виконали ідеологічно важливе завдання, виступивши дієвим засобом впливу на масову свідомість пересічних українців, ефективним інструментом протидії й викриттю імперських міфів, що активно насаджувалися пропагандою російського самодержавства. Інформаційний контент брошур СВУ мав доволі важливе значення. Головну увагу автори зосередили на критиці державно-політичного ладу Російської імперії, ревізії історії українсько-російських відносин та розвінчуванню імперських міфів про існування “єдиної та неподільної Руської держави” та меншовартості української нації. Проголошені ідеї не втратили своєї актуальності і на сучасному етапі, коли путінським режимом в умовах гібридної агресії на Сході України ведеться активна інформаційна війна та здійснюються спроби реінкарнації багатьох імперських міфів з метою маніпулятивного впливу на масову свідомість українського суспільства, підриву потуг українського народу у боротьбі за свою державність.

ANTI-RUSSIAN NARRATIVE IN BROCHURES OF THE UNION FOR THE LIBERATION OF UKRAINE: CRITICISM OF IMPERIAL IDEOLOGUE AND MYTH-MAKING (1915–1916)

Igor KOLYADA

*National Pedagogical Dragomanov University,
Department of Methods of Teaching Social Disciplines and Gender Education,
Osvity St., 6, 03037, Kyiv, Ukraine
e-mail: kolyada.i.a.1968@gmail.com*

Stepan BORCHUK

*State Higher Educational Institution
“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,
Department of World History,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Farnikvsk, Ukraine
e-mail: borchuk_s@ukr.net*

⁷⁶ Таирова-Яковлева Т. Г. Мазепа. Москва : Молодая гвардия, 2007. С. 33.

Ruslan KUTSYK

*Borys Grinchenko Kyiv University,
Department of Ukrainian History,
Marshala Tymoshenko St., 13-B, 04212, Kyiv, Ukraine
e-mail: r.kutsyk@kubg.edu.ua*

Summary

The main features of propaganda of anti-Russian ideas and debunking imperial myths in brochures of the Union for the Liberation of Ukraine (ULU), which were aimed at the Ukrainian reader and set their main task a broad propaganda of the national issue are highlighted in the article. Almost from the very beginning of the creation of the organization, its members began to active information activities. In Vienna and other European cities, wide publishing capacities were established, in the context of which a separate place was allocated for printing this type of information as brochures. During the First World War, they became one of the important “platforms” for campaigning and propaganda. The main goal of the ULU proclaimed the creation of an independent Ukraine. At the same time, the implementation of such a plan was seen only on condition of absolute defeat in the war of the Russian Empire. In this regard, one of the key information tasks facing the members of the organization was the formation of a negative image of Russia. To do this, the authors used a wide range of propaganda techniques. Among them, the most common was the reception of “contrasts and comparisons”. The brochures systematically noted the positive political changes that have taken place in Austria and that Ukrainians here have broader rights and freedoms for their own development than in Russia. Of particular importance in anti-Russian rhetoric, the authors attached arguments from a historical point of view. The events and facts of the past were perhaps the best way to convince the reader of their own rightness. In addition to the formation of a general negative image of Russia, an important information task was to counteract imperial myths that had long been planted in the public consciousness of the Ukrainian people and gained a new impulse during the war. Thus, the authors of the brochures attempt to refute the following myths: that supposedly in the reign of the day there was one “common Russian state”, that the Moscow kingdom is the direct heir to Ancient Russia, that the agreement of Bogdan Khmelniitsky with the Moscow Tsar Alexei Romanov in 1654 was a “re-return” of Ukrainian lands to Russia, as well as that the current struggle for the liberation of fraternal Slavic peoples from the oppression of the Triple Alliance. As a result, before the reader, Russia appeared in the form of the main culprit of war and the enemy, which entails only complete ruin, aims to completely destroy any manifestations of the Ukrainian national movement and is the main reason why for a long time in history the Ukrainian people were deprived of their own state independence.

Keywords: *propaganda, anti-Russian ideas, imperial myths, brochure, Union of Liberation of Ukraine, Ukraine, Russian Empire, World War I.*

REFERENCES

- Adamovych, S. (2003). *Naddniprianska politychna emihratsiia v suspilno-politychnomu zhytti zakhidnoukrainskykh zemel (1914–1918 rr.) [Dnieper political emigration in the socio-political life of Western lands (1914–1918)]*. Ivano-Frankivsk: Misto-NV (in Ukrainian).
- Bilyk, N. (2006) B. S. Lepkyi – diiach Soiuzu vyzvolennia Ukrainy [B. S. Lepky is an activist of the Union for the Liberation of Ukraine]. *Ternopil'skyi miskiy oseredok Naukovoho tovarystva im. Shevchenka: zbirnyk prats. T. 2: Natsionalno-vyzvolni zmahannia ukrainskoho narodu u XX st.* Ternopil: Merkiuri-Ternopil, pp. 24–44 (in Ukrainian).
- DSTU 3017:2015. Informatsiia ta dokumentatsiia. Vydannia. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia poniat. (2016). Kyiv: DP “UkrNDNTs” (in Ukrainian).
- Levytskyi, V. (1915). *Yak zhyvetsia ukrainskomu narodovi v Avstrii [How the Ukrainian people live in Austria]*. Viden: Nakladom “Soiuz vyzvolennia Ukrainy”. Z drukarni Ad. Holtshauzena u Vidni (in Ukrainian).
- Malets, N. (2014). Literaturno-prosvitnytska diialnist soiuzu vyzvolennia Ukrainy u roky Pershoi svitovoi viiny [Literary and educational activities of the Union of Liberation of Ukraine in the years of the First world war]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*, iss. 19, pp. 53–56 (in Ukrainian).
- Mukha, D. (2007). Ideia samostiinoi ukrainskoi derzhavy v pratsiakh L. Tsehelskoho ta I. Mazepy [The idea of an independent Ukrainian state in the works of L. Tsehelsky and I. Mazepa]. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*, iss. 10, pp. 313–321 (in Ukrainian).
- Nasha platforma [Our platform]. (1914, 5 zhovtnia). *Vistnyk Soiuz vyzvolennia Ukrainy*, no. 1 (part 1), pp. 1–2 (in Ukrainian).
- Nazaruk, Yu. (2003). Diialnist Oleksandra Skoropys-Yoltukhovskoho u roky Pershoi svitovoi viiny [Activities of Alexander Skoropys-Yoltukhovsky during the First World War]. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*, iss. 5, pp. 199–211 (in Ukrainian).

Pamiatkova knyzhka Soiuzu vyzvolennia Ukrainy i kalendar na 1917 rik: z 103 iliustratsiiamy [Commemorative book of the Union for the Liberation of Ukraine and a calendar for 1917: with 103 illustrations]. (1915). Viden: Nakladom "Soiuz vyzvolennia Ukrainy". Z drukarni Ad. Holtshauzena u Vidni (in Ukrainian).

Pater, I. (2000). *Soiuz vyzvolennia Ukrainy: problemy derzhavnosti i sobornosti* [Union for Liberation of Ukraine: Problems of State Sovereignty and Territorial Integrity]. Lviv (in Ukrainian).

Pater, I. (2005). Dyplomatychno-informatsiina diialnist Soiuzu vyzvolennia Ukrainy (1914–1918 rr.) [Diplomatic and informational activity of the Union for the Liberation of Ukraine (1914–1918)]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st.*, iss. 9, pp. 254–263 (in Ukrainian).

Pater, I. (2010). Prosvitnia diialnist Soiuzu vyzvolennia Ukrainy sered viiskovopolonenykh ukraintsv u taborakh Avstro-Uhorshchyny ta Nimechchyny (1914–1918) [Enlightening activity of the Union for Liberation of Ukraine (SVU) among the Ukrainian prisoners of war in camps of Austro-Hungary and Germany (1914–1918)]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist: zbirnyk naukovykh prats*, iss. 19, pp. 559–571 (in Ukrainian).

Pater, I. (2013). Mizhnarodna diialnist Soiuzu Vyzvolennia Ukrainy (1914–1918) [International activity of the Union of Liberation of Ukraine (1914–1918)]. *Halychyna*, part 22–23, pp. 174–186 (in Ukrainian).

Pater, I. (2014). Soiuz vyzvolennia Ukrainy: zasnuvannia, politychna platforma, informatsiino-dyplomatychna diialnist [Union for the Liberation of Ukraine: foundation, political platform, information and diplomatic activities]. O. Reient (Uporiadnyk). *Velyka viina 1914–1918 rr. i Ukraina. U dvokh knyzhakh. Knyha 1: Istorychni narysy*. Kyiv: TOV "Vydavnytstvo "KLIO", pp. 363–376 (in Ukrainian).

Pater, I. (2018). Vydavnycha diialnist Soiuzu vyzvolennia Ukrainy [Publishing Activities of the Union for the Liberation of Ukraine]. *Novitnia doba*, iss. 6, pp. 3–19. Retrieved from: <https://doi.org/10.33402/nd.2018-6-3-19> (in Ukrainian).

Pavlenko, S. (2003). *Ivan Mazepa*. Kyiv: Alternatyvy (in Ukrainian).

Revera, B. (2014). Diialnist Volodymyra Doroshenka u Soiuzi vyzvolennia Ukrainy [Volodymyr Doroshenko's activity in the Union for the Liberation of Ukraine]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka*, no. 6, pp. 216–227 (in Ukrainian).

Shevchenko, L. (Uklad.), Rusanivskyy, V. (Ed.). (2010). *Slovyk ukraïnskoi movy: u 20 t. (T. 1: A–B)* [Dictionary of the Ukrainian language: in 20 vols. Vol. 1: A–B]. Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=5617&page=210> (in Ukrainian).

Skoropys-Yoltukhovskyy, O. (1916). *Znachinnie samostiinoi Ukrainy dlia evropeiskoi rivnovahy* [The importance of independent Ukraine for the European balance]. Viden: Nakladom "Soiuz vyzvolennia Ukrainy". Z drukarni Ad. Holtshauzena u Vidni (in Ukrainian).

Suproniuk, O. (2014). Diialnist Soiuzu vyzvolennia Ukrainy ta yoho chasopysu "Visnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy" yak etap zmahan za derzhavnist Ukrainy [Activities of the Union for the Liberation of Ukraine and its magazine "Bulletin of the Union for the Liberation of Ukraine" as a stage of competition for the statehood of Ukraine]. *Svitohliad*, no. 4 (48), pp. 44–53 (in Ukrainian).

Suproniuk, O. (2015). Chasopys "Visnyk soiuzu vyzvolennia Ukrainy" (Viden, 1914–1918) yak chynnyk stanovlennia derzhavnosti Ukrainy [The Periodical The Herald of the Union for the Liberation of Ukraine (Vienna, 1914–1918) as the Factor of the Establishment of Ukraine's Sovereignty]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*, iss. 23, pp. 59–64 (in Ukrainian).

Tayrova-Yakovleva, T. H. (2007). *Mazepa [Mazepa]*. Moskva: Molodaia hvardyia (in Russian).

Tsehelskyi, L. (1915). *Samostiina Ukraina [Independent Ukraine]*. Viden: Nakladom "Soiuz vyzvolennia Ukrainy". Z drukarni Ad. Holtshauzena u Vidni (in Ukrainian).

Tsehelskyi, L. (1915). *Z choho vynykla viina ta shcho vona nam mozhe prynesty* [What did the war come from and what can it bring us?]. Viden: Nakladom "Soiuz vyzvolennia Ukrainy". Z drukarni Ad. Holtshauzena u Vidni (in Ukrainian).

Vedeneev, D. (2015). Kulturno-propahandystska diialnist ukraïnskykh natsional-politychnykh orhanizatsii za kordonom u period Pershoi svitovoi viiny (1914–1918 rr.) [Ukrainian national political organization abroad and their cultural and propagandistic activities during the First World war (1914–1918)]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, no. 1, pp. 164–168 (in Ukrainian).

Vedenieiev, D., Budkov, D. (1996). Informatsiino-propahandystska diialnist "Soiuzu Vyzvolennia Ukrainy" za kordonom (1914–1918 rr.) [Information and propaganda activities of the "Union for the Liberation of Ukraine" abroad (1914–1918)]. *Rozbudova derzhavy*, no. 9, pp. 52–54 (in Ukrainian).